

De Plasmolense schilders Jacques van Mourik

Veel mensen in de Plasmolen, Middelaar en Mook hebben Jacques van Mourik gekend. De anecdoten over hem en de andere Plasmolense schilders zijn talloos. Van Mourik was een opvallend persoon en zijn manier van leven sprak tot de verbeelding. De één vertelt hoe van Mourik een man telkens opnieuw uit een boom liet springen om te zien hoe een gevallen engel eruit zag. Een ander weet dat hij een hele boomstam door het raam de open haard in schoof en die zo liet opbranden. Er worden verhalen verteld over eindeloze feesten, als er weer geld was. Verhalen en nog eens verhalen. De mensen kenden de opvallende buitenkant, die zo anders was dan hun eigen buitenkant. Wisten ze hoe hij voelde, wat hij dacht? Een mens is meer dan de optelsom van zijn daden. Het diepste innerlijk laat iemand maar moeizaam los. Bij een schilder tonen de beste werken iets van hetgeen hem bezig houdt. Aan de hand van die schilderijen kun je je een beeld van de man vormen. Het is de moeite waard dit te proberen bij de mens Jacques van Mourik.

Klaas Roodenburg schreef in de inleiding bij de expositie in hotel Erica in december 1982: „Wij hopen van harte, dat deze tweede poging (tot expositie) met een beperkter groep en met meer biografische gegevens mag leiden tot een uitgebreide studie over het leven, maar vooral over het werk van de Plasmolense schildersgroep. Een groep, die bijna een legende is...”

Jacob Adriaan (Jacques) van Mourik werd op 12-11-1879 in Amsterdam geboren, 20 jaar voor het begin van deze eeuw, in een tijd dat de armen arm waren en de rijken echt rijk. Jacques was de zoon van een notaris; zijn moeder was van adel. Het milieu waarin hij opgroeide was dat van de gegoede, bemiddelde burgers, die het zich konden veroorloven op vakantie te gaan en een huis te huren in de Plasmolen.

De tijd, waarin hij opgroeide, noemt men de Belle Epoque, de tijd waarin de Art Nouveau grote invloed had. Dit bleek wel uit de vooraanstaande plaats die de Art Nouveau innam tijdens de grote Wereldtentoonstelling van 1900 in Parijs.

Typische ontwerpen waren er te zien: affiches van Alphonse Mucha en zeer verfijnde muurschilderingen van Gustav Klimt. Het was de tijd van het Fin-de-Siècle gevoel. Maar tegelijkertijd werkte op een zolderkamertje in Parijs een zekere Lenin zijn ideeën uit, en werden er in die stad in 1900 twee grote socialistische congressen gehouden. Electriciteit was iets verbazingwekkends en gemotoriseerd verkeer iets bijzonders.

De jonge van Mourik had, 21 jaar oud, genoeg van het luxueuze en mondaine leven. Hij was provo avant la lettre. Hij voelde zich aangetrokken tot de gewone mensen. Hij wilde zijn eigen leven leiden. Hij hoefde met Kerstmis geen aardbeien van 50 cent per stuk, iets wat in die dagen wel heel apart geweest moet zijn.

Hij was niet de eerste kunstenaar die zijn eigen manier van leven verkoos. Denk maar eens aan Toulouse-Lautrec, de zoon van een graaf, die zijn beroemdste werken maakte temidden van de Parijse hoeren. Of aan Vincent van Gogh, de zoon van een dominee, die tussen de mijnwerkers ging leven.

Jacques van Mourik trok naar noord-Limburg. De Plasmolen met omgeving was hem dierbaar geworden door de vakanties, die hij er had doorgebracht in een huis, door zijn ouders gehuurd van baron van Verschuier.

Zijn vader had erop gestaan dat hij een kunstacademie bezocht. Op advies van Jacob Maris, de meester van de Haagse school, ging hij naar de Academie voor Beeldende Kunsten te Düsseldorf, waar hij tekenles kreeg van Professor Gebhard. In 1899 volgde hij lessen aan de Rijksacademie van Amsterdam onder leiding van Professor A. Allebé. Waarschijnlijk boeiden deze lessen hem niet zo bijzonder, want omstreeks 1900 vertrok hij naar de Plasmolen. Hij bouwde zich een hut bij het Groene Water. Daar leefde hij 18 jaar "alleen tussen houthakkers en stropers". De streek was net zo arm als haar bewoners en net zo rauw en woest. Jacques had een romantische geest en was een "natuurmens". Wat goed genoeg was voor de heikneuters was dat ook voor hem. En minder kon ook nog, want als hij geen geld had dan leefde hij van de vruchten van het bos: paddestoelen, bessen, kastanjes en noten. Stelt U zich dat eens in deze tijd voor: een kunstenaar in een hutje

Het "Torenhuisje" van Jacques van Mourik aan de Geuldert (met toestemming overgenomen uit "Een tocht door het land van Maas en Niers").

in het bos, levend van paddestoe-
len, zonder uitkering of B.K.R.
Waarschijnlijk zouden alle sociale
diensten zich daarmee gaan bezig-
houden, en met een beetje geluk
misschien de V.V.V. om dit als
toeristische attractie te gebruiken,
compleet met wandelroute langs de
hut, waar de kunstenaar zich van 9
tot 12 en van 2 tot 5 al schilderend
vertoont.

Rond 1900 kon Jacques van Mou-
rik zonder woonvergunning in een
hut aan het Groene Water wonen.
Hij haalde een academievriend,
Dirk Ocker, over om bij hem te
komen. Soms verkocht hij een
schilderij voor vijf gulden en dan
was er weer geld voor eten, een
nieuw doek en verf. Had hij geen
geld voor linnen dan nam hij een
beschilderd doek en schilderde er
over heen. Want schilderen moest
hij.

Hoe zag Plasmolen met omgeving
er rond 1900 uit? Göbel [1] schreef
in 1909: "...Nu gaan we een meer
povere landstreek in oogenschouw
nemen. We slaan daarvoor rechts-
om een landweg in, met diepe kar-
resporen doorploegd. Voor ons
zien we het grijze kerktorentje van
Middelaar boven de huizen van het

oude Limburgsche dorpje tegen de
vale, grijze regenlucht uitsteken.
Daarheen richten we onze schre-
den. Rechts een weinig achter ons
steken het witte hotel de Plasmolen
en de blanke windmolen op den
kalen heuvelrand duidelijk tegen
de vaalgroene heuvelen van den
Kiekberg af, die allen in een fijnen
vochtigen doorzichtigen nevel zijn
gehuld. De eenvoudige landelijke
hutten en boerenhoeven, hier en
daar door groepjes boomen omge-
ven, liggen schilderachtig over de
heideachtig bouw- en moeraslan-
den verspreid". Even later noteer-
de hij: "We gaan door het dorp,
dat er niet zeer welvarend uitziet en
richten onze stappen weder naar
het hotel. Het plaatsje is landelijk
gelegen en al getuigt het niet van
weelde, toch bespeuren we aan den
bouw der huizen eenigen vooruit-
gang, daar zij nu allen van meer
deugdelijk materiaal zijn opgetrok-
ken, terwijl er nog korten tijd gele-
den leemen hutten in aantal te vin-
den waren. Ten spijt der land-
schapschilders, die vaak den
Plasmolen bezoeken, zijn die allen
verdwenen. Toch kunnen deze
schilders nog stof voor hun penseel
genoeg vinden, in menige landelij-
ke woning of in de eigenaardige

groepeering, waarin deze als 't wa-
re zijn neergeworpen".

Göbel vond het maar een trieste
bedoening: vaal, grijs, regenlucht,
kale heuvelrand, vaalgroen, fijne
vochtige doorzichtige nevel. Moe-
ras en heide worden nu mooi ge-
vonden, maar waren er toen de
oorzaak van dat de bewoners arm
waren. Het leven in deze streek
vormde in ieder geval een groot
contrast met wat Jacques van
Mourik van huis uit gewend was.
En dat was nu net wat hij zocht.

Vlak na de oorlog schreef Louis de
Bourbon [2] over de Plasmolen in
het begin van deze eeuw: "Hoe het
ook zij, de thans heerlijk gehaven-
de bosschen van het 600 ha groote
landgoed de Jansberg hadden alle
bekoring van een enclave wilde,
ongerepte natuur, waar de meest
uitzonderlijke flora bloeide en
waar herten, reeën, vossen en das-
sen een ongestoord bestaan voer-
den. Uit zeven bronnen in de
boschstreek, die het Paradijs wordt
genoemd, werden twee beken ge-
voed, die meerdere watermolens in
beweging brachten. De oudste dier
watermolens stond aan den vijver,
de Plas, die tot voor kort behoorde
tot de aantrekkelijkheden van het
groote hotel.

Uit dit historisch gegeven wordt de naam "Plasmolen" gemakkelijk verklaard... Zie hier het tableau omstreeks de eeuwende; een landhuis, de Jansberg, slechts tijdens het jachtseizoen bewoond door den eigenaar, baron D. van Verschuer, onmetelijk bosschen, waterrijk als elke wouduitlooper, met gemengd loof, eiken, beuken, dennen, doorwoekerd van koningsvarens, doorgeurd van orchideeën, kamperfoelie, leliën-vandalen, paden omzoomd door maagdenpalm, anemonen, aaronskelken en speenkruid; de waterlies drijvende op de groene spiegels der vijvers, vennen begroeid met kroos en aan den rand der bosschen eindelooze weien en velden met wuivend graan. De oude molen aan de plas, omgebouwd tot de herberg de Plasmolen, gelegen aan de oude heirbaan, waarlangs een boer van Mook of Middelaar zijn huifkar ment naar de stad Gennep of waar, een zeldzame keer, een fikertje voortrolt met gasten voor de Jansberg".

Aan de hand van een tweetal citaten hebben we ons een voorstelling gemaakt van de Plasmolen en onmiddellijke omgeving in het begin

van deze eeuw. Hier voelde Jacques van Mourik zich thuis. Maar wat voor man was van Mourik eigenlijk? Uit gesprekken met mensen die hem persoonlijk gekend hebben kwam telkens naar voren hoe betrokken hij zich voelde bij het leven van de gewone, arme en hardploeterende mens.

De schilder Fiddeler: "Jacques van Mourik was een sympathiek persoon, een eenvoudig mens, een goed mens". De heer Triebels, die hem op het eind van zijn leven gekend heeft: "van Mourik was een goed mens, maar moet als jongmens moeilijk geweest zijn. Hij was toen provo-achtig, had lak aan conventies, was zeer socialistisch georiënteerd en brak met zijn milieu". De beeldhouwer Roovers, die in 1936 in Mook kwam wonen, omschrijft van Mourik als "een zeer aimabel, hartelijk mens, die nooit iemand problemen bezorgde, een goed mens". Deze uitspraken zeggen iets over zijn aard en verklaren waarom hij zich juist hier, temidden van deze mensen, thuis voelde. Ter ere van de tachtigste verjaardag van van Mourik schreef Johan van der Woude [3]: "...maar zijn werkelijke belangstelling gaat

uit naar personages wier ziel en geest door welke omstandigheid ook, is geraakt, is gekwetst, en wier lot een tragisch karakter heeft, mensen die naar de zelfkant der samenleving zijn uitgeweken, die de misère van het leven, maar ook de grandeur ervan op hun gezicht geschreven staat". Louis de Bourbon [4] schreef: "van Mourik voelt zich... maatschappelijk een outcast. Er zijn lieden, die den kunstenaars dit gevoel van onmaatschappelijkheid kwalijk nemen en hoonend spreken over den „Ivoren Toren"... Doch al wie een open oog heeft voor den zelfkant van ons openbare leven, of het nu bureau-ruzie is, politiek gekonkel, baantjesjagerij, of wel de weerzinwekkende staatkundige methoden en de wereldoorlogen, die er het gevolg van zijn, hij zal begrijpen en billijken, dat die van nature naar schoonheid, eendracht en vrede hunkerende zielen, zich afkeeren en vluchten naar de beschermende en verleidelijke stilte der eenzaamheid. Jacques van Mourik is zulk een van de maatschappij, van „'s-werelds getier" afgewende... van Mourik voelt zich niettemin tot de menselijke gemeenzaamheid aangetrokken. Doch hij kiest zich

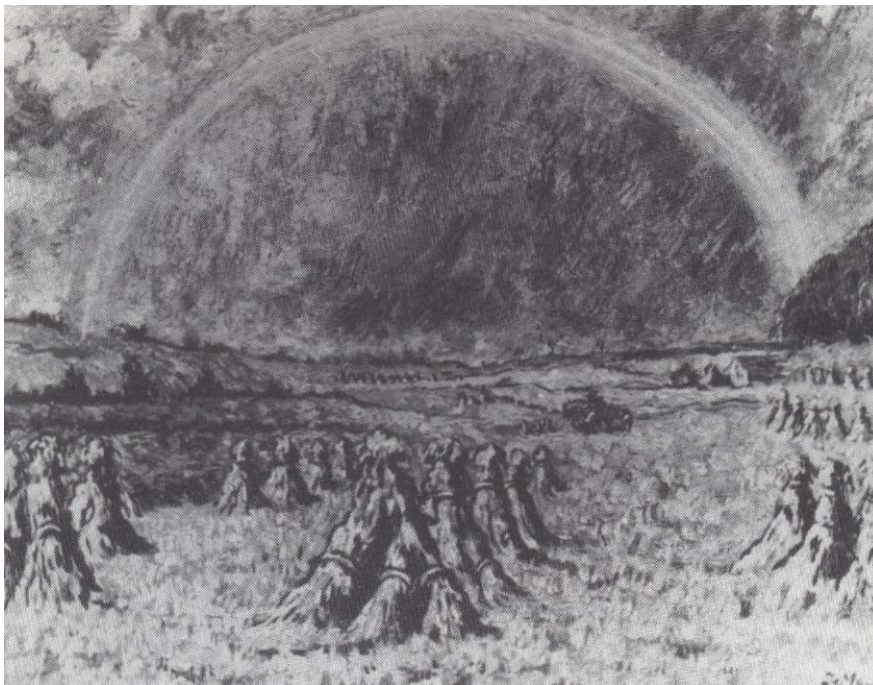

Woonwagen waarmee trektocht naar Zuid-Limburg ondernomen werd (met toestemming overgenomen uit "Een tocht door het land van Maas en Niers").

voor die gemeenzaamheid typen met weinig maatschappelijke ambities, maar met die ruige kracht eener natuurlijke goedheid en eerlijkheid".

Je mag wel zeggen dat van Mourik gevoelig was voor de tekenen van zijn tijd. Tot dusver waren de hogere standen, zij die rijk waren, de enige wezens die als mensen golden. De standen waren immers door God gewild. De andere mensen waren er uitsluitend ten behoeve van de beschaafde, gefortuneerde mensen. Door de opkomst van het socialisme, eind negentiende en begin twintigste eeuw, kreeg de arbeider meer aandacht. Ook arbeiders schenen mensen te zijn en rechten te hebben. Van Mourik, gevoelig als hij was, ontdekte de waarde van smokkelaars, houthakkers en stropers, landlopers en dronkaards, zwakzinnigen en publieke vrouwen. Toen hij van der Woude zijn schilderijen liet zien verzuchtte hij: "Wat tragisch is het toch allemaal". Tussen deze mensen wilde hij leven en werken. Hij luisterde naar zijn gevoel, had lak aan conventies. Zo iets veronderstelt een sterke persoonlijkheid. Een kracht om het leven te leven op de enige manier die hem goed leek, dwars tegen de gangbare conventies in. En hij nam daaruit de volle consequentie. Hij werd nooit een salonschilder. Dit zou ook kunnen verklaren waarom hij na 1918 nauwelijks nog exposeerde. Exponeren is een toetsing van je werk: hoe wordt het ervaren, gewaardeerd. Het lijkt erop alsof van Mourik deze toetsing niet meer nodig had. Hij werkte zoals hij werkte en dat was goed. En hij werkte hard. Misschien verklaart deze houding waarom hij minder bekend geworden is. Tijdgenoten als Henri Jonas, Charles Eyck en Edmond Bellefroid kregen meer aandacht.

Gaan we terug naar het begin van deze eeuw. In een hut aan het Groene Water woonden Jacques van Mourik, Dirk en Paula Ocker. In 1903 of 1904 maakten deze drie een veel beschreven trektocht met

Het Zevendal, eveneens voor de oorlog geschilderd en verloren gegaan; naderhand opnieuw geschilderd.

een woonwagen naar Zuid-Limburg. Er zijn nog een paar mooie foto's van paard en wagen. Bij gebrek aan doek hadden ze de binnenkant van de wagen beschilderd met copieën van de Sybille van Michelangelo uit de Sixtijnse kapel.

Ocker had een draagbaar orgeltje en zo trokken ze schilderend en zingend en bedelend door Limburg. In Valkenburg bezweek het paard aan een zonnesteek. Ze vonden een onderkomen in de grotten en vertoonden er hun kunsten; ze leverden zelfs kant-en-klare prehistorische (soep)botten die met siccatief bewerkt waren. Het geld "stroomde" met dubbeltjes binnen. Toen Paula Ocker in verwachting bleek te zijn besloten ze naar huis terug te keren. De woonwagen kwam onder een viaduct klem te zitten, de beschilderde panelen werden verkocht en met dit geld werd de trein terug naar Mook betaald. Korte tijd later werd het Torenhuisje gebouwd.

In die periode had van Mourik nog binding met Amsterdam. In 1906 exposeerde hij in het Stedelijk Museum ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van St. Lucas. Hij was lid van "De Onafhankelijken" en de B.B.K. (Bond Beeldende Kunstenaars) te Amsterdam en

nam deel aan hun tentoonstelling in 1913. In 1915 exposeerde hij met de Nationale tentoonstelling Nederlandse steuncomité Beeldende Kunstenaars in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Nog tweemaal exposeerde hij in 1915 met De Onafhankelijken in het Gebouw op de Amstelveense weg in Amsterdam, en tweemaal in 1916 bij St. Lucas in het Stedelijk Museum. Dat is voorlopig voor het laatst. De eerstvolgende tentoonstelling in Amsterdam zal pas in 1936 zijn, weer bij St. Lucas.

Behalve Dirk Ocker met zijn vrouw Paula heeft in 1912 Gerard Cox zich bij het groepje aangesloten. Hij was 15 jaar ouder dan van Mourik en had een groot gezin met zeven kinderen. Hij was zeer treklustig: in ruim twintig jaar veranderde hij twaalf keer van woonplaats, maar woonde toch vijftien jaar in de Plasmolen. Zijn dochter Maria trouwde, 19 jaar oud, in 1916 met Jacques van Mourik. Een jaar later werd hun dochter Margreta Maria geboren. Het huwelijk tussen Maria en Jacques van Mourik hield vier-en-een-half jaar stand. Maria trouwde met baron van Verschuer, Jacques van Mourik bleef met het kleine meisje achter. Een zeer mooie periode van zijn leven was voorbij.

Hoe zag nu het werk, dat van Mourik in deze periode maakte, er uit? We kunnen er helaas weinig over zeggen omdat het grootste deel van zijn schilderijen op het einde van de tweede wereldoorlog is vernietigd.

Wel kennen we nog enkele titels van schilderijen door bewaard gebleven recenties. Het betreft vier schilderijen, tentoongesteld in 1917 in café Momus te Maastricht, in hotel St. Lambert te Helmond en in hotel Schimmelpennink te Eindhoven: -Indisch landschap met drinkende olifanten; -Oost indische kers; -bloemstukje (rozen); -anje-lieren.

Het zijn nu niet direct titels die je in verband brengt met de schilder die later een houthakker, een idioot en een rustende boer zal uitbeelden. Aanvankelijk schilderde van Mourik zeer romantisch. Boslandschappen, geheimzinnig en een beetje mystiek, waarschijnlijk onder invloed van de mystieke Ocker. Zijn doeken waren wegens geldgebrek nog niet zo groot en werden meerdere malen gebruikt. Hij voelde zich aangetrokken tot de schilders van Barbizon. Johan van der Woude [3]: "De figuren waartoe hij zich voelt aangetrokken, de bezoeking die de mens met misère treft, zijn motieven uit de romantiek, en ook de gehele entourage van de natuur die hij ziet, van het land waar hij woont, heeft dit nog meer in die richting gedrongen". De dochter van van Mourik, Itie, zegt dat ze zich nog enkele van die heel romantische schilderijen herinnert, bijvoorbeeld een mijnwerker en een bosnymf: "prachtig, met een geweldige diepgang en veel inspiratie geschilderd".

Behalve van Mourik, Ocker en, met vele onderbrekingen, Cox, woonden in deze tijd ook Leo Niehorster, een Amsterdammer, en Julius Brouwer uit Gulpen in de Plasmolen. Zij vormden tezamen het oudste groepje van de schilderskolonie. Een schildersschool in de strikte betekenis van het woord is de Plasmolen nooit geweest. Bij echte kunstenaarsdorpen zoals Bergen, Laren, Laetem, Barbizon, Worpswede, Ascona en Cannes

ontwikkelde zich scholen en richtingen, die van het hoogste belang zijn geweest voor de ontwikkeling van de plastische kunst.

Bosnymf, schilderij dat in de oorlog verloren ging.

In 1949 schreef Willem Enzinck [5] in een boek over de Limburgse Beeldende Kunstenaars: "Zonder de ernst en het talent van de Plasmolense schilders te onderschatten, kan men dit van hun kolonie evenwel in genen dele zeggen. Zij hebben in alle trouw hun werk volbracht of doen dat nog en droegen, of dragen, ofschoon meestal niet van Limburgse afkomst, hun deel bij aan het culturele leven van het gewest waarin zij wonen - hetgeen niet zonder belang is - doch het was zeker niet hun werk dat tot bredere aandacht voor de prestaties van de hedendaagse Limburgers op het gebied der schilderkunst aanleiding gaf".

In die tijd probeerde van Mourik op allerlei manieren aan geld te komen. Zo begon hij een rozenkwekerij „in het Zevendal" en op een stukje land in de Plasmolen, samen met zijn zuster en haar man. Die waren bij hem komen wonen om voor de opvoeding van de kleine Itie te zorgen. Veel verstand van kweken hadden ze niet, de kennis moest uit boekjes komen. De kwekerij heeft dan ook niet lang bestaan. Al wat er van rest is een bordje "Rozenkwekerij".

Omstreeks 1927 begon van Mourik lopende-band-werk te maken voor een handelsreiziger. Deze voordeden-brode geschilderde werken zouden hem een slechte naam bezorgen, alhoewel ze, volgens zijn dochter, wel altijd verantwoord waren. Het vakmanschap was niet uit te wissen. Maar ze waren ongeïnspireerd. De reiziger haalde de werken eenmaal per maand op en gaf weer nieuw linnen en verf. Eens had van Mourik een paard met maar drie benen afgeleverd, waarover de reiziger zich beklagde toen hij na een maand terug kwam. "U kunt zo goed kletsen, klets dat vierde been er ook maar aan" zei van Mourik toen. Het lopende-band-werk stond hem steeds meer tegen. Hij werd er depressief van. Tot zijn dochter een eind aan de toestand maakte en de reiziger een deur verder stuurde.

In die dagen was van Mourik arm: nauwelijks bekend in het zuiden van het land, geen contact meer met het westen (Amsterdam) en nauwelijks geld om linnen en verf te kopen. Zijn romantische landschappen met af en toe een wazig figuurtje geschilderd in bruine warme tonen werden sporadisch verkocht. Het kind moest ook verzorgd en gekleed worden en te eten krijgen. Het favoriete menu was bruine bonen, goedkoop en gemakkelijk klaar te maken.

Dit was de eerste aflevering in een serie over de Plasmolense schilders.

- 1] J.S. Göbel. Plasmolen & Omstreken. Gids van het mooiste plekje van ons land geïllustreerd met plattegrond & wandelkaarten. Gedrukt bij den Heer H. Prakke, Boekhandelaar. Van Broeckhuijzenstraat 4, Nijmegen, 1909.
- 2] Louis de Bourbon. De Plasmolen en zijn schilders. Ons Limburg, proefnummer, juli 1946.
- 3] Johan van der Woude. Wat tragisch is het allemaal. Dagblad van Nijmegen, 4 november 1959.
- 4] Louis de Bourbon. De Plasmolen en zijn schilders. Ons Limburg, oktober 1946.
- 5] Willem Enzinck. Limburgse Beeldende Kunstenaars. N.V. "Boek en Periodiek", Den Haag, 1949.